

ANDRZEJ WUCZYŃSKI

*Instytut Ochrony Przyrody PAN, Dolnośląska Stacja Terenowa
50-449 Wrocław, ul. Podwale 75
e-mail: panoch@pwr.wroc.pl*

40 lat działalności Komitetu Ochrony Przyrody PAN*

Rys historyczny

Historia Komitetu Ochrony Przyrody PAN (KOP) sięga 1957 r. Korzeni Komitetu należy jednak szukać w czasach wcześniejszych, jeszcze międzywojennych, z dwóch powodów. Po pierwsze KOP był kontynuatorem koncepcji ochrony przyrody wypracowanej w Polsce międzywojennej. Wprawdzie wówczas jeszcze nie mówiło się o ochronie przyrody jako nauce, a późniejsza Polska Akademia Nauk (PAN) poprzez Komitet miała z założenia stwarzać podstawy naukowe, jednak w ochronie przyrody idea nadrzędna i cele działań przez długi czas pozostawały te same, co przed wojną. Po drugie cała działalność w ochronie przyrody miała oparcie w tamtym wczesnym okresie nie tyle w określonych instytucjach, co w osobach. To silne personalne zaangażowanie obowiązuje w ochronie przyrody i dzisiaj, ale wówczas, kiedy dziedziną tą zajmowała się zaledwie garstka osób, było szcze-

* Artykuł stanowi poszerzoną wersję referatu wygłoszonego na sesji KOP, pt. *Naukowe i techniczne problemy ochrony przyrody*, Łódź, 22–24 czerwca 1998 r. Obejmuje on działalność Komitetu do zakończenia minionej kadencji, tj. do 1999 r. Przygotowując artykuł, wykorzystano dokumenty zachowane w dawnej siedzibie Komitetu – w Instytucie Ochrony Przyrody PAN w Krakowie (ul. Ariańska 1, obecnie al. A. Mickiewicza 33), w Archiwum PAN w Krakowie (ul. Św. Jana 26) oraz – z ostatniego okresu – w sekretariacie KOP we Wrocławiu. Ponadto uwzględniono wypowiedzi członków KOP w dyskusji odbytej na sesji w Łodzi.

gólnie widoczne. Wiąże się z tym pewna trudność formalna: w wielu przypadkach nie jest dziś jasne, z której (której instytucji) inicjatywy wypływały określone inicjatywy, np. z Państwowej Rady Ochrony Przyrody (PROP), KOP czy z Zakładu Ochrony Przyrody PAN.

W okresie międzywojennym Komitet w zasadzie nie miał instytucjonalnego poprzednika. Najbliższy był mu chyba Urząd Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ds. Ochrony Przyrody, utworzony w 1925 r. i mieszczący się w Krakowie. Był to organ niezależny od PROP, choć miał wspólny sekretariat mieszczący się przy ul. Lubicz 46. Urzędem tym prawie przez cały okres istnienia kierował prof. Władysław Szafer, który sprawował też funkcję przewodniczącego PROP. Późniejsza działalność KOP, zwłaszcza przez pierwszych kilkanaście lat, pomimo powiązania instytucjonalnego z PAN, opierała się na koncepcji wcześniej wypracowanej i konsekwentnie realizowanej przez Profesora, jako pierwszego przewodniczącego KOP.

Po II wojnie światowej w 1949 r. Urząd Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ds. Ochrony Przyrody przekształcił się w Komitet Ochrony Przyrody, działający przy Wydziale III – Matematyczno-Przyrodniczym Polskiej Akademii Umiejętności (PAU) w Krakowie (*Powstanie... 1949*). Była to już organizacja dość podobna do Komitetu w jego dzisiejszym kształcie nie tylko ideowo, ale też dlatego, że po raz pierwszy została związana z instytucją naukową.

Komitet w obrębie PAU działał krótko, zaledwie 2 lata, i w 1952 r. został przekształcony w Zakład Ochrony Przyrody PAN, później w Zakład Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych PAN, a od 1993 r. w Instytut Ochrony Przyrody PAN. PAU została zawieszona, a sam Komitet formalnie przestał istnieć na 6 lat.

Dopiero w 1957 r., dnia 14. maja, Prezydium PAN ogłosiło uchwałę nr 39 w sprawie powołania przy Wydziale II Nauk Biologicznych PAN Komitetu Naukowego Ochrony Przyrody i jej Zasobów z siedzibą w Krakowie. Jest to formalnie data oznaczająca początek istnienia Komitetu w jego dzisiejszym kształcie.

W 1978 r. KOP został rozwiązany, a dokładniej „zwinięty” (tak określono tę decyzję w stosownej uchwale Prezydium PAN – patrz zał. 1). W praktyce Komitet został wcielony w formie osobnej sekcji do Komitetu Naukowego „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium PAN. Uchwała ta nie podaje

przyczyn takiego posunięcia, brak także bliższej informacji w innych dokumentach. Można jedynie stwierdzić, że rozwiązanie Komitetu zbiegło się w czasie z tendencją do ograniczania liczby komitetów naukowych, jaka zaistniała w Akademii w końcu lat 70. Liczba tych placówek od czasu powstania PAN stale wzrastała: od 36 w 1952 r. do ponad 100 w latach 70. (Komitety... 1978). Trzeba przyznać, że Wydział Nauk Biologicznych był pod tym względem najbardziej stabilny: 9–11 komitetów przez cały okres istnienia PAN (Sprawozdanie... 1998). Nieoficjalnie wiadomo, że głównym powodem rozwiązania KOPZ były względy ambicjonalne. Ochrona przyrody, zwłaszcza po Raporcie U Thanta (1969), stawała się działalnością coraz bardziej modną, a przy tym potrzebną. Także Komitet po 20 latach istnienia był już organizacją o utrwalonej pozycji, tradycjach i prestiżu. Wystarczało to, aby jego dorobek był „atrakcyjny” dla młodszego, lecz wpływowego i znacznie silniejszego finansowo „krewnego”, jakim był powołany w 1970 r. Komitet Naukowy „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium PAN. Jego ówczesny przewodniczący, prof. W. Michajłow (równocześnie wiceprezes PAN), był chętny do roztoczenia opieki nad dorobkiem KOPZ, czemu dodatkowo sprzyjał brak takich autorytetów, jak nieżyjący już wówczas prof. prof. W. Szafer i W. Goetel.

Cele powołania Komitetu

Ideą leżącą u podstaw powołania Komitetu w obrębie PAN było nadanie ochronie przyrody podstaw naukowych. Wydaje się, że dodatkowy podtekst taktyczny wiązał się z autorytetem, jakim cieszyła się PAN, zwłaszcza w początkowym okresie swego istnienia, i sporymi możliwościami działania. Można przypuszczać, że twórcy Komitetu, świadomi autokratyczności ówczesnych władz, liczyli na zwiększenie skuteczności swych działań dzięki powiązaniu z Akademią. Mogą o tym świadczyć następujące słowa prof. W. Szafera: *W ten sposób otwarto drogę do podejmowania interwencji PAN wobec najwyższych czynników państwowych w szczególnie ważnych sprawach dotyczących naukowych podstaw gospodarki zasobami i siłami przyrody* (Szafer 1958). Podobny wydzźwięk ma zapis wypowiedzi Profesora z pierwszego posiedzenia KOP w 1957 r.: *Chodziło o nadanie odpowiedniej wagi sprawom, w których Komitet ten będzie*

występował do władz, oraz o możliwość należytego zorganizowania współpracy Komitetu z tymi władzami w zakresie ochrony przyrody (Sprawozdanie... 1957).

Oficjalnie celem powołania Komitetu było inicjowanie, wspieranie i koordynacja prac naukowych z zakresu ochrony przyrody (Gawłowska, Głowaciński 1983). Ponadto obszerna lista zadań znajduje się w regulaminie komitetów naukowych PAN, jednak jest ona mało specyficzna i prawie jednakowa dla wszystkich komitetów.

Struktura organizacyjna

Warto tu zwrócić uwagę na trzy zagadnienia. Po pierwsze, w początkowym okresie (ok. 20 lat) Komitet działał w ścisłym powiązaniu z Zakładem Ochrony Przyrody PAN (ZOP) w Krakowie. Funkcjonowała zasada, że w skład KOP wchodził członkowie rady naukowej ZOP, realizował on kierunki badań wytyczone przez KOP, a decyzje o ich zakresie wyznaczane były wspólnie przez obie te instytucje. Związek ten wyraźnie osłabł po 1981 r.

Po drugie, do końca lat 80. naukowa działalność Komitetu realizowana była dwutorowo: opiniodawczo i koordynacyjnie. W tym drugim przypadku Komitet dysponował pokaźnymi środkami finansowymi (przyznawanymi rokrocznie z budżetu PAN według stosownych zamówień i planu działań) na inicjowane przez siebie, a następnie koordynowane konkretne zadania badawcze. Ta forma działań bardzo absorbowала Komitet przez pierwsze 30 lat jego istnienia (współpraca z wykonawcami projektów, preliminarze budżetowe, sprawozdania merytoryczne i finansowe etc.). W związku ze zmianą systemu finansowania programów badawczych poprzez powołanie w 1991 r. Komitetu Badań Naukowych, KOP stał się instytucją typowo ekspercką, nastawioną na kształtowanie podstaw naukowych w swej dziedzinie, zaś z pominięciem praktyki badań.

Po trzecie cechą wyróżniającą KOP spośród innych komitetów naukowych PAN jest to, że jego siedzibą nigdy nie była Warszawa. Do połowy lat 80. był nią Kraków, potem Łódź, w latach 90. – Wrocław, a obecnie ponownie Kraków.

W minionym 40-leciu funkcję przewodniczącego Komitetu sprawowało 6 osób:

- 1949-1951 oraz 1957-1970 - prof. dr hab. Władysław Szafer (zm. 16.11.1970),
 - 1971-1972 - prof. dr hab. Walery Goetel,
 - 1972-1974 - doc. dr hab. Kazimierz Zarzycki,
- honorowym przewodniczącym został mianowany prof. W. Goetel (zm. w grudniu 1972),
- 1975-1977 - prof. dr hab. Jerzy Fabijanowski,
 - 1981-1991 - prof. dr hab. Kazimierz Zarzycki,
 - 1991 r. prof. dr hab. Adam Pałczyński (zm. 1.01.1992),
 - 1992-1999 - prof. dr hab. Ludwik Tomiałoje,
 - od 1999 r. - prof. dr hab. Bronisław W. Wołoszyn.

Liczba członków KOP PAN:

1957-1959 - 21	1981-1983 - 43
1960-1962 - 16	1984-1987 - 44
1962-1969 - ?	1987-1991 - 43
1969-1971 - 33	1991-1993 - 37
1972-1974 - 35	1993-1995 - 40
1975-1977 - 47	1996-1999 - 40

Działalność Komitetu Ochrony Przyrody PAN

Zakres działań KOP w minionych 40 latach był wypadkową trzech głównych okoliczności.

1. Nadrzędnych decyzji PAN i władz centralnych oraz w konsekwencji statusu komitetów naukowych PAN. Odgórnie decydowano więc o istnieniu Komitetu, o jego kondycji finansowej, narzucano mu pewną terminowość zadań, zwłaszcza wykonywanie żmudnych ocen dyscypliny naukowej oraz opracowywanie długofalowych planów badań. Wydaje się, że szczególnie dobra koniunktura dla komitetów panowała w pierwszych kilkunastu latach istnienia Akademii (wysoka samodzielność organizacyjna i finansowa oraz uprawnienia w dziedzinie planowania i koordynacji badań) (Komitety... 1978). Również dla KOP był to chyba stosunkowo dobry okres, częściowo dzięki autorytetowi prof. W. Szafera. W rzeczywistości jednak ochrona przyrody i Komitet nigdy nie były przez władze traktowane z należytą powagą i nie miały pożądaney mocy sprawczej.

2. Powiązań z ważnymi wydarzeniami w nauce polskiej i ochronie przyrody. Chodzi tu przede wszystkim o VII Zgromadzenie Ogólne Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i Jej Zasobów (IUCN), które w 1960 r. odbyło się w Pol-

sce, oraz o dwa kongresy nauki polskiej, w 1973 i 1986 r. Wydarzenia te narzucały wprowadzić Komitetowi dodatkowe obowiązki, lecz dzięki temu powstały dokumenty i publikacje stanowiące do dziś cenne punkty odniesienia.

3. Determinacji i rozeznania jego członków co do aktualnej sytuacji i potrzeb w zakresie ochrony przyrody.

Lata 1957–1969. W pierwszych latach istnienia podstawowe zadanie Komitetu stanowiła współpraca międzynarodowa. Spuścizną Polski po wcześniejszym okresie była bardzo silna pozycja na arenie międzynarodowej w zakresie ochrony przyrody. Zwłaszcza współpraca z IUCN układała się bardzo dobrze (przypomnijmy, że Polska była inicjatorem powołania Unii). Teraz należało tylko tę mocną pozycję podtrzymać.

Na Sesji Ogólnej IUCN w Atenach w 1958 r. z inicjatywy przewodniczącego Komitetu wysunięto wniosek o powołanie w ramach Unii Międzynarodowego Komitetu Parków Narodowych. Wtedy też, w dowód uznania, na członka honorowego Unii powołano prof. W. Szaferę, a prof. W. Goetla na członka Rady Wykonawczej (Szczęsny 1959). Nie przypadkiem też w dwa lata później kolejne Zgromadzenie Ogólne IUCN odbyło się w Polsce (Leńkowska 1961). Teraz jednak rolę KOP ograniczono politycznie do wydania opinii czy program zjazdu ma wystarczająco naukowy charakter, na czym bardzo zależało organizatorom. Zlecono przy tym Komitetowi sfinansowanie i przeprowadzenie pospiesznych, ale szerokich badań w rezerwatach, które miały stanowić cel wycieczek uczestników Zjazdu („Czerwone Bagno”, „Świnia Góra”).

W warunkach polskich, gdzie w tym czasie obowiązywała gospodarka planowa, Komitet w pierwszych latach istnienia dużo uwagi poświęcił opracowaniu planów rozwoju nauki polskiej w zakresie swej specjalności: krótszego, 5-letniego, oraz tzw. perspektywicznego, dla lat 1960–1975. Świadczy o tym zachowana z tamtych lat obszerna korespondencja Komitetu temu poświęcona. Niestety większości z zamierzeń nie udało się potem zrealizować.

Na szczególne podkreślenie zasługuje wystosowany w 1961 r. memoriał Komitetu w sprawie niedomagań w zakresie zadań ochrony przyrody w ówczesnej Polsce (Stanowski... 1961). Dokumentem tym, skierowanym do Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego oraz do władz PAN, Komitet zapoczątkował tego typu wystąpienia. Jest on o tyle istotny, że do dziś może stanowić ilustrację późniejszych zmagania KOP, a więc podejmowanej tematyki, skali zaangażowania.

zowania oraz niedoceniań lub ignorowania tych działań przez czynniki nadrzędne.

Poniżej urywki tego memoriału:

– konserwatorzy przyrody [...] nie mogą często należycie spełniać swej roli, przeto Komitet wyraża zapatrywanie, iż należy jak najrychlej placówki te wzmocnić i bardziej usamodzielnąć,

– każdy park narodowy powinien posiadać własny plan badań naukowych i własny personel naukowy, własne pracownię, ewentualnie własne publikacje naukowe,

– daje się często zauważyć zaniedbanie zabytków przyrody i ich otoczenia, m.in. zbyt częsta pochopność do wycinania starych drzew i parków w miejsce ich konserwacji, tendencja do zupełnego usuwania ze składu lasów drzew starych oraz drzew dziuplastych, zbyt gorliwe usuwanie wszelkiego „posuszu”, grabienie ściółki, wypas bydła itp.,

– PROP nie ujawnia – zdaniem Komitetu – dostatecznie szerokiej działalności [...], a jej uchwały często nie są respektowane przez władze państwowe,

– Komitet [...] raz jeszcze i z całym naciskiem wyraża opinię, że postulowana przemiana organizacyjna Zakładu w Instytut Ochrony Przyrody i Jej Zasobów PAN jest nie tylko pożądana, ale jest wprost konieczna.

Nieco później, w latach 60., niezależnie od wskazanych problemów, na czoło działań Komitetu wysunęły się sprawy badań naukowych na obszarach chronionych. Wykonano wiele opracowań szczegółowych w rezerwach przyrody. W 1962 r. PROP powierzyła Komitetowi sprawę utrzymywania ewidencji i koordynowania badań naukowych prowadzonych w parkach narodowych i rezerwach. Pracami tymi w Komitecie kierował prof. Zygmunt Czubiński, osoba wielce zasłużona w pierwszych latach istnienia KOP, nieśluszenie pozostająca nieco w cieniu członków prezydium. Komitet nawiązał współpracę z 82 instytucjami i towarzystwami naukowymi, w efekcie czego dużym wysiłkiem doprowadził do zestawienia możliwie kompletnego dorobku naukowego z terenów chronionych za lata 1919–1965 (Ga w ł o w s k a 1966). Pozwoliło to ocenić stan badań naukowych w tamtym okresie i wyznaczyć dalsze potrzeby. Niestety ogromny trud nie został w pełni wykorzystany, wyniki ujęto jedynie liczbowo, natomiast nie doprowadzono do wydania drukiem pełnego piśmiennictwa dla poszczególnych obiektów i właściwie do dziś tylko niektóre z nich mają własną bibliografię.

Natomiast wymiernym efektem działań było opracowanie z inicjatywy Komitetu w 1964 r. mapy istniejących i projektowanych rezerwatów przyrody w Polsce. Wykonawcą był Zakład Ochrony Przyrody PAN.

Innym tematem było rozpoczęcie w 1965 r. wieloletnich badań modelowych na wybranych 11 rezerwach różnego typu jako obiektach wzorcowych. Badania zmierzały do analizy szczegółowych zagadnień ekologicznych oraz określenia wytycznych dla zabezpieczenia i zagospodarowania tych obiektów, a na ich podstawie także innych obszarów chronionych.

Nawiązaniem do praktyki ochrony przyrody było podjęcie w latach 1961–1967 tematu „Badania nad biologiczną i biologiczno-techniczną zabudową wód na tle ekologii lasów górskich”. Na podstawie badań geomorfologicznych, klimatycznych, hydrologicznych, fitosocjologicznych i in. opracowywano koncepcje zagospodarowania obszarów określonych zlewni ze szczególnym uwzględnieniem stosunków wodnych (M e d w e c k a-K o r n a ś red. 1968, 1970).

Nie udało się niestety zrealizować zamierzenia wysuniętego zaraz w pierwszych latach istnienia KOP, a dotyczącego własnej serii wydawniczej – „Biuletynu”, na wzór dawnego periodyku wydawanego przez Urząd Delegata Ministra. Miał się on ukazywać równolegle z „Chrońmy Przyrodę Ojczystą”, mieć nieco bardziej urzędowy charakter, a przede wszystkim jego wersja angielska lub francuska miała utrzymywać stałą łączność idei ochrony przyrody w Polsce i za granicą.

Lata siedemdziesiąte. W następnej dekadzie działalność Komitetu skupiała się na trzech grupach zagadnień. Przede wszystkim kontynuowano finansowanie badań ogólnie zbliżonych do prowadzonych w latach poprzednich, zwłaszcza na obszarach chronionych (F a b i j a n o w s k i 1978). Prace realizowano w parkach narodowych: Słowińskim, Roztoczańskim, Tatrzańskim, Babiogórskim i Karkonoskim, przeprowadzono badania awifauny w kilku rezerwach przyrody („Muszkowicki Las Bukowy”, „Masyw Śnieżnika” i „Góry Bialskie”), określono znaczenie rezerwatów leśnych dla ochrony jodły na granicy jej zasięgu, opracowano zagadnienia sukcesyjne w rezerwach leśnych dawnego woj. gdańskiego.

Ponadto, w okresie tym w pracach Komitetu zauważalne jest częściowe odstępianie od problematyki związanej z naturalnymi elementami tzw. dzikiej przyrody na rzecz nowego

kierunku, mianowicie analizy przyrodniczego środowiska człowieka. Miało to zapewne związek z tendencjami światowymi po raporcie U Thanta, kiedy to ludzkość doszła do wniosku, że dla własnego jej dobra trzeba ratować przyrodę, lub też – jak to określono – środowisko życiowe człowieka. Z inicjatywy Komitetu do planu badań naukowych na lata 1971–1975 wprowadzono więc tzw. problem resortowy PAN 21 „Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego człowieka”, co potem zaowocowało dwoma obszernymi podręcznikami (Szafer, Michajłow red. 1973, Michajłow, Zabierowski red. 1978). W pracach Komitetu pojawiły się problemy środowiskowe, np. analiza ujemnego wpływu przemysłu i transportu na środowisko, sposoby restytucji gospodarki rolnej i leśnej na terenach pogórnich i przemysłowych.

Trzecia grupa zagadnień wynikała z faktu, że w ramowym planie działalności naukowej, opracowanym przez Komitet w 1974 r., znalazł się ważny punkt: „Planowanie przestrzenne w ochronie krajobrazu”. Oznaczało to opracowanie programu ochrony przyrody i krajobrazu w zakresie wielkoobszarowym, praktycznie w skali kraju. Programy takie, oprócz Komitetu, równolegle realizowały wówczas dwie inne instytucje – PROP (Kozłowski 1973) i krakowski zespół architektów krajobrazu (Bogdanowski i in. 1975, cyt. za Olaczkim 1988). Pracami w Komitecie kierował doc. J. Faliński i doprowadziły one do wyznaczenia „Sieci obszarów chronionych w Polsce” (Program sieci... 1976). Ponadto ustalono podstawy naukowe racjonalnej sieci rezerwatów w dawnych woj. poznańskim i koszalińskim.

Działalność Komitetu została przerwana w 1978 r. Nie oznaczało to całkowitego zarzucenia problematyki tworzenia naukowych podstaw ochrony przyrody w Polsce, gdyż dokładnie te same zadania przejęła wspomniana już Komisja w obrębie Komitetu „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium PAN (Gawłowska 1979). Skład tej Komisji był zresztą bardzo podobny do wcześniejszego składu KOP, przewodniczył jej prof. J. Fabijanowski, dotychczasowy przewodniczący KOP. Ale formalnie działania te były już przypisywane innemu Komitetowi.

Lata osiemdziesiąte. Po reaktywowaniu Komitetu w 1982 r. rozpoczęto działalność od uświadomienia sobie dramatycznej sytuacji ochrony przyrody w Polsce i nawar-

stwionych spraw czekających na rozwiązanie. Oficjalne wystąpienia Komitetu z tamtego czasu (patrz: Olaczek 1985, Grodzińska, Olaczek red. 1985, Olaczek, Zarzycki 1985) trochę przypominają raport U Thanta w wersji polskiej:

- praktycznie zaniechano badań w zakresie naukowej teorii ochrony przyrody,
- tempo dokumentowania stanu przyrody stało się wolniejsze niż jej niszczenia,
- praktyka ochroniarska, z dominacją metod ochrony biernej, stała się niewystarczająca,
- bardzo osłabła współpraca międzynarodowa,
- ochrona przyrody została zdominowana przez ochronę środowiska z jej techniczno-ekonomicznym traktowaniem przyrody.

W konsekwencji, jak pisał prof. Olaczek (1985), *stan środowiska [...] pogorszył się w ciągu ostatnich 10–12 lat i jest tak zły, jak nigdy przedtem.*

W tej sytuacji Komitet z jednej strony określił na nowo najważniejsze zadania dla nauki i praktyki ochrony przyrody (Olaczek, Zarzycki 1985, Alexandrowicz 1988), z drugiej zaś rozpoczął ich realizację z dużym rozmachem. W efekcie lata 80. to okres bodaj największej różnorodności tematyki podejmowanej przez Komitet. Oto najważniejsze zagadnienia tego okresu:

- szerokie przeanalizowanie sytuacji i zagrożeń w polskich parkach narodowych ze wskazaniem, w formie uchwał, kierunków rozwiązania problemów (Grodzińska, Olaczek red. 1985, Głowaciński 1986),
- zrewidowanie dotychczasowego konserwatorskiego podejścia do ochrony przyrody i rozwinięcie modelu ochrony czynnej, z wprowadzaniem go wreszcie na grunt polski (Olaczek 1988, Olaczek, Tomiałojć red. 1992). Zbiór prac Komitetu o czynnej ochronie zwierząt jest do dziś podstawowym źródłem wiedzy na ten temat. Prośby o nadesłanie tych prac, jakie dziś jeszcze do Komitetu napływają, wskazują, że jest on nadal poszukiwany i warto rozważyć jego uaktualnione wznowienie,
- zwrócenie szczególniejszej uwagi niż dotychczas na kulturowe „korzenie” ochrony przyrody, podjęcie pod kierunkiem prof. R. Olaczka prac nad mapą naturalnego i kulturalnego dziedzictwa Polski, wydanie pięknej książki *Ochrona przyrody a kultura* autorstwa prof. J. Kolbuszewskiego (1990), humanisty, członka KOP.

- przeanalizowanie problemów ochrony polskiego wybrzeża Bałtyku (1988) na specjalnej sesji w Gdańsku,
- przystąpienie do regularnego wydawania własnej serii tomików ze zbiorami prac (dotychczas ukazało się 7 takich zeszytów, patrz zał. 2),
- poparcie inicjatywy wydania krajowych czerwonych ksiąg roślin i zwierząt, a także zainicjowanie i opublikowanie *Listy roślin wymierających i zagrożonych w Polsce* (Zarzycki, Wojewoda red. 1986),
- spośród szerokiej działalności opiniodawczej najważniejsze zadanie to przygotowanie w 1983 r. obszernej ekspertyzy w sprawie budowy zbiorników zaporowych na Dunajcu. Komitet podtrzymał wcześniejsze swe stanowisko w tej sprawie sprzeciwiając się budowie zapory (Malisz red. 1994),
- organizowanie wyjazdowych sesji plenarnych: kolejno – w Grajewie, Kielcach, Sobieszowie (Karkonosze), Olsztynie, Zabrzu, Białowieży, Funce (Bory Tucholskie). Zapoznanie się na miejscu z poruszonymi problemami pozwalało głębiej je przeanalizować z pożytkiem zarówno dla członków KOP, jak i społeczności lokalnych.

Lata dziewięćdziesiąte. Okres ten stanowił kolejny zwrot w działaniach Komitetu, na które znaczny wpływ wywarło rozpowszechnienie się w Polsce i na świecie koncepcji zrównoważonego rozwoju, a więc racjonalnego użytkowania żywych zasobów przyrody – jej ochrony równoległej z gospodarczą działalnością człowieka. Komitet realizował tę ideę konfrontując ochronę przyrody z trzema dziedzinami działalności gospodarczej: hydrotechniką, melioracjami i gospodarką leśną. Ponadto podejmowano wiele drobniejszych zadań, w tym również interwencyjnych, często będących konsekwencją nowej sytuacji politycznej kraju i wprowadzania gospodarki wolnorynkowej. Wprowadzono też nowy zwyczaj na posiedzeniach Komitetu, polegający na zapraszaniu do udziału w sesjach specjalistów z omawianej dziedziny, praktyków lub uczonych, dotychczas tradycyjnie uznawanych za przeciwników. Dążono przy tym do wypracowania wspólnych wniosków końcowych z takich spotkań (z różnym skutkiem). Szczegółowo działalność Komitetu w dekadzie lat 90. omówiono w oddzielnym artykule (Wuczyński 2000).

Zorganizowano dwie sesje na temat ochrony przyrody w dolinach małych i dużych rzek Polski (wrzesień 1991, marzec 1992). Była to reakcja Komitetu na podjęte ponow-

nie pomysły wielkich inwestycji wodnych, kaskadyzacji Wiśły oraz drogi wodnej wschód-zachód. Sesje zaowocowały obszernym tomem prac na ten temat (Tomiało *oj* red. 1993), a wnioski końcowe z konferencji spotkały się z akceptacją całego środowiska przyrodników, którzy zgodnie zaprotestowali przeciw obu inwestycjom, posługując się m.in. argumentami wypracowanymi przez Komitet. Wielkie inwestycje wodne chwilowo odsunięto, niestety w końcu lat 90. podjęto je ponownie, przewrotnie wykorzystując skutki powodzi w 1997 r.

Realizowanie zagadnienia z pogranicza ochrony przyrody i melioracji wodnych przyniosło Komitetowi wiele satysfakcji. Na konferencji we Wrocławiu (wrzesień 1994), współorganizowanej przez KOP, dokonał się swoisty przełom w dotychczasowym podejściu do melioracji. Uczni z tej dziedziny przyznali, że stosowane dotąd metody mają liczne wady, duży nacisk położono na małą retencję i melioracje nawadniające, a wspólne wnioski końcowe są zestawem postulatów przyrodników z wieloma wskazaniem dla praktyki (Tomiało *oj* red. 1995).

Trzeci duży problem, na którym skupił się Komitet w latach 90. to ochrona przyrody na obszarach leśnych. Bezpośrednim impulsem do jego podjęcia stał się przewrotny dokument „Program rozwoju leśnictwa”, czyli opracowana potajemnie umowa pomiędzy polskim Rządem i Bankiem Światowym. Zakładała ona udzielenie Polsce ogromnej pożyczki, w dużym stopniu w formie drogich maszyn do prac leśnych, w zamian za pozyskany u nas surowiec drzewny. Zbiegło się to w czasie z głośną kampanią w obronie Puszczy Białowieskiej w związku z nadmiernymi wyrębami, zwłaszcza w najstarszych drzewostanach (Tomiało *oj* 1996). W obu przypadkach doszło do ostrej krytyki pod adresem służb i władz leśnych. „Program rozwoju leśnictwa” w tamtej wersji został na szczęście odrzucony, a oba zdarzenia stały się okazją do zrewidowania metod stosowanych w krajowej gospodarce leśnej, nadal częściowo opierających się na przestarzałych XIX-wiecznych zasadach.

KOP włączył się bardzo aktywnie w oba te zagadnienia, zwłaszcza dzięki ogromnemu zaangażowaniu jego przewodniczącego, prof. Ludwika Tomiało *oj*cia. Najpierw zorganizowano wspólne z leśnikami posiedzenie w Zielonce pod Poznaniem (1993), następnie dwie konferencje w sprawie Puszczy Białowieskiej, a przez cały okres formułowano liczne wystąpienia i wydawano publikacje, w tym aż 9 oficjal-

nych stanowisk w sprawie Puszczy Białowieskiej. Efektem tych działań było m.in. powiększenie w 1996 r. o ok. 100% Białowieskiego PN oraz – wspólnie z czołową krajowych uczonych-leśników – uchwalenie zapisu o konieczności powiększenia Parku na całą polską część Puszczy Białowieskiej (Grzywacz, Tomiałojć 1997).

W sprawie ogólnej ekologizacji gospodarki leśnej dotąd nie udało się wypracować wspólnego stanowiska obu środowisk, lecz zauważa się obecnie znaczne złagodzenie i zbliżenie poglądów w stosunku do tych z początku lat 90.

Przykładem może być wprowadzenie wówczas tzw. leśnych kompleksów promocyjnych, jako namiastki ochrony obszarowej.

Przez cały okres istnienia KOP zauważa się pewną cykliczność podejmowanych zagadnień, którą należy rozumieć jako konsekwentne dążenie do realizacji zamierzeń. Warto tu wymienić ogólne tematy, które w minionym 40-leciu zajmowały w pracach Komitetu najwięcej miejsca.

1. Zdecydowanie dominuje problematyka obszarów chronionych. Nie ma chyba w Polsce parku narodowego (może poza najnowszymi), w sprawy którego KOP nie byłby w jakimś okresie zaangażowany. Występowano zarówno o powołanie lub powiększenie parku, interweniowano w kwestiach pojawiających się zagrożeń, wreszcie prowadzono w tych obiektach badania lub określano zakres i potrzeby takich badań. Równie aktywnie Komitet angażował się w sprawy wielu rezerwatów przyrody.

2. Od pierwszych lat swej działalności Komitet dużą wagę przywiązywał do powszechnej edukacji ekologicznej społeczeństwa. W latach 50. i 60. było oczywiste, że z jednej strony świadomość ekologiczna wypływa wyłącznie z tradycji kulturowych, a praktycznie nie istnieje, z drugiej, że brak fachowych kadr, które mogłyby w tym zakresie prowadzić kształcenie. Komitet już w 1960 r. w porozumieniu z Wydziałem Biologii i Nauk o Ziemi UJ opracował szczegółowy projekt podyplomowego Studium Ochrony Przyrody. Pomimo poparcia Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego projekt nie został zrealizowany. Dopiero w 1969 r. na AR w Krakowie (a nie – jak zamierzano – na UJ) powołano takie studium pod kierunkiem prof. S. M y c z k o w s k i e g o. Okresowo w obrębie KOP działała Komisja ds. Dydaktyki i Popularyzacji. Na początku lat 70. m.in. rozpatrzyła ona

stan nauczania ochrony przyrody w szkołach wyższych ze wskazaniem na przyszłość. Edukacji ekologicznej poświęcone też było plenarne posiedzenie KOP w Kielcach w 1987 r. (Ławrynowicz 1992), a także uchwała z 1994 r. (Oświadczenie... 1994).

3. Dokonywanie merytorycznych ocen dyscypliny naukowej.

Do regulaminowych obowiązków Komitetu należy przeprowadzanie co jakiś czas ocen dorobku i aktualnego stanu ochrony przyrody jako nauki, w tym charakterystyka stanu kadr, placówek naukowych, czasopism ochroniarskich, wkładu i poziomu dyscypliny na arenie międzynarodowej itp. Równolegle przedstawiane są plany działalności naukowej na lata następne. KOP realizował takie zadania wielokrotnie, zwykle dużym nakładem sił, w narzuconym krótkim terminie i niestety przy braku przekonania co do skuteczności tej pracy. Kilkakrotnie też, zwykle ze względu na krótki termin, nie zrealizowano w pełni tego typu poleceń (np. w 1969, 1991 r.).

Wątpliwości związane z ocenami dyscypliny wynikały z faktu, że nie bardzo było wiadomo, czemu oceny te mają służyć. Formułowane w nich wnioski i postulaty, zwłaszcza w sferach finansowej i organizacyjnej, nie były potem realizowane, choć z założenia sprzyjały dalszemu rozwojowi ochrony przyrody (Stanowisko... 1961, Olaczek, Zarzycki 1985, Tomiałojć, Przybylski 1995). Czasem wręcz istniała obawa, że uczciwe wykazanie słabych stron dyscypliny, przy ogólnym ubóstwie nauki, może doprowadzić do przerzucenia środków na dyscyplinę inną, lepiej rokującą, i w konsekwencji do samozagłady. Niewątpliwą korzyścią była natomiast samoorientacja o poziomie i potrzebach ochrony przyrody w skali całego kraju, trudna do uzyskania w inny sposób.

Pierwszym takim podsumowaniem był cytowany już memoriał KOP z 1961 r. (Stanowisko... 1961). Wkrótce też sformułowano 6 ogólnych kierunków rozwoju badań naukowych w zakresie ochrony przyrody, które rozpisano na kilkadziesiąt projektów prac szczegółowych przypisanych i realizowanych przez ośrodki naukowe z całego kraju (Gawłowska 1966).

Obszerną ocenę stanu i perspektyw rozwoju badań w zakresie ochrony przyrody w latach 1980–1984 przeprowadził Komitet pod kierunkiem prof. Z. Alexandrowicz na podstawie 210 ankiet (Alexandrowicz 1988). Wtedy też

(1983) dokonano oceny sytuacji w zakresie badań i ochrony przyrody nieożywionej, oceny polskich czasopism dotyczących ochrony przyrody (prof. J. Fabiszewski, prof. L. Tomiałojć) oraz oceny efektywności prawa i administracji w zakresie ochrony przyrody (Kulesza 1987). Opracowania te w formie syntezy zostały przedstawione na III Kongresie Nauki Polskiej (Olańczak, Zarzycki 1985).

Ostatnia duża ocena została przeprowadzona w 1994 r. Uczestniczył w niej 10-osobowy zespół autorski pod kierunkiem prof. L. Tomiałojcia i prof. T. Przybylskiego. Końcowe, ok. 100-stronicowe opracowanie stanowiło rzetelną charakterystykę stanu i dokonani nauki o ochronie przyrody w Polsce na tle europejskim i określało perspektywy jej przyszłego rozwoju. Bardzo wysoko zostało ocenione przez władze PAN, a jego treść opublikowano w podsumowaniu zbiorczym (Tomiałojć, Przybylski 1995) oraz w artykułach cząstkowych (patrz: Chrońmy Przyr. Ojcz. z 1996 (z. 4) i 1997 (z. 1 i 2)).

4. Drobniejszą, ale do niedawna stale powtarzającą się sprawą, którą zajmował się Komitet, był postulat wzmocnienia jedynej krajowej placówki ukierunkowanej ściśle na ochronę przyrody, czyli Zakładu – dziś już Instytutu – Ochrony Przyrody PAN w Krakowie. KOP występował w tej sprawie wiele razy, w formie pisemnej i ustnej, powołując się przy tym na nie zrealizowaną przez dziesięciolecia uchwałę Prezydium PAN z 1954 r. (i powtórzoną w 1957 r.) o przemianowaniu tej małej początkowo placówki w Instytut. Sprawa ta przez cały omawiany okres dość dobrze ilustrowała stosunek władz zarówno do Komitetu, jak i do ochrony przyrody w ogóle. Wreszcie w 1993 r. postulat ten został zrealizowany dzięki aktywności kierownictwa placówki.

5. Współpraca międzynarodowa realizowana była przez całe czterdziestolecie, niestety ze stałą słabnącą tendencją. Otwarcie trzeba stwierdzić, że dziś bezpośrednia współpraca międzynarodowa Komitetu prawie nie istnieje. W 1996 r. KOP przestał pełnić funkcję Komitetu Narodowego ds. IUCN, gdyż polscy członkowie Unii (siedem organizacji) powołali w tym celu odrębną jednostkę. Kontakty zagraniczne KOP utrzymuje głównie przez poszczególnych swoich członków lub ich macierzyste placówki naukowe. Przyszłość współpracy międzynarodowej Komitetu jest jedną z ważniejszych kwestii do rozpatrzenia.

6. Działalność wydawnicza realizowana jest od 1985 r., kiedy to z inicjatywy prof. K. Zarzyckiego Komitet

uruchomił własną serię wydawniczą. Dotychczas ukazało się siedem zeszytów (Zał. 2), a więc mniej więcej jeden na dwa lata, o interesującej treści i coraz lepszej szacie graficznej. Warto przypomnieć, że pomysł wydawania własnego komitetowego czasopisma (Biuletynu) wysunął prof. W. Szafera w pierwszych latach istnienia KOP.

7. Działalność opiniodawcza i interwencyjna była bardzo różnorodna: od uchwały nt. budowy pomnika tura w Sochaczewie (1968), poprzez współpracę ze Spółdzielnią Mleczarską w Kluczborku w sprawie ochrony bocianiego gniazda (1965), do spraw poważniejszych, jak: zagrożenia wielu rezerwatów, protesty przeciw budowie stacji klimatycznej w Bieszczadach i zbiorników wodnych na Dunajcu, odstrzałowi żubrów w Puszczy Białowieskiej (1986) czy problemy ostatniej powodzi 1997 r. Mimo że Komitet ma charakter instytucji naukowej, specyfika ochrony przyrody narzuca konieczność angażowania się w problemy bieżące i lokalne. W praktyce absorbują one głównie jego prezydium, ale ich liczba i zakres mogą powodować, że okresowo dominują nad sprawami większej wagi.

Działalność interwencyjna miała w pracach KOP większe znaczenie w początkowym okresie. Świadczyć o tym mogą znów słowa prof. Szafera, który w liście do Sekretarza Naukowego PAN pisał: *...w roku 1967 (KNOP) załatwił bardzo wiele spraw i wysłał do zainteresowanych stron nie mniej jak 798 elaboratów, opinii i innych pism. Zważywszy fakt, że Komitet Ochrony Przyrody nie posiada żadnych etatów własnych pracowników naukowych i administracyjnych oraz, że wszystkie sprawy załatwiają w nim dwie osoby (przewodniczący Komitetu i jego sekretarz) przyznać należy, że taki aktualny stan rzeczy jest w łonie organizacji Polskiej Akademii Nauk wyjątkowy i niewłaściwy* (list prof. W. Szafera do prof. W. Nowackiego, Sekretarza Naukowego PAN, z dn. 12 lutego 1968 r. (Zn. spr. 710-2/68)).

Jubileusz 40-lecia istnienia Komitetu Ochrony Przyrody PAN zbiegł się w czasie z końcem stulecia. Przed Komitetem nowych kadencji pojawiają się zarówno stare, nie załatwione zadania, jak i nowe – typowe zapewne już dla XXI wieku.

Kalendarium Komitetu Ochrony Przyrody PAN

- 1925–1939** – rozpoczęcie działalności Urzędu Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ds. Ochrony Przyrody, będącego sekretariatem i organem wykonawczym Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Sformułowanie koncepcji ochrony przyrody w Polsce.
- 1949** – przekształcenie Urzędu Delegata MWRiOP w Komitet Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.
- 1952** – zawieszenie działalności PAU, przekształcenie KOP PAU w Zakład Ochrony Przyrody PAN.
- 1957** – uchwała nr 39 Prezydium PAN w sprawie powołania przy Wydz. II – Nauk Biologicznych PAN Komitetu Naukowego Ochrony Przyrody i Jej Zasobów z siedzibą w Krakowie.
- 1958** – przystąpienie Komitetu do Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i Jej Zasobów (IUCN), KOPZ otrzymał numer 123 (dziś Unia zrzesza ok. 900 członków).
- 1958** – wybór prof. W. Szafera, na VI Sesji IUCN w Atenach, na członka honorowego oraz prof. W. Goetla na członka Rady Wykonawczej Unii, powołanie – m.in. na wniosek przewodniczącego Komitetu – Międzynarodowego Komitetu Parków Narodowych IUCN.
- 1959–1960** – opracowanie pierwszego perspektywicznego planu rozwoju nauki o ochronie przyrody do 1975 r. oraz pierwszego 5-letniego planu badań naukowych.
- 1959–1960** – współorganizowanie zwłaszcza od strony naukowej VII Zgromadzenia Ogólnego IUCN (czerwiec 1960, Warszawa–Kraków).
- 1961** – skierowanie do Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego oraz do władz PAN memoriału „Stanowisko Komitetu OPiZ PAN w aktualnych sprawach dotyczących organizacji pracy i zadań w tej dziedzinie”.

- 1961–1967** – realizacja tematu „Badania nad biologiczną i biologiczno-techniczną zabudową wód na tle ekologii lasów górskich”.
- 1962** – przejęcie przez Komitet koordynacji i ewidencji prac naukowych prowadzonych w parkach narodowych i rezerwach przyrody.
- 1969–1971** – wyłonienie w Komitecie 6 komisji i 2 sekcji problemowych.
- 1965–1978** – opracowanie i wydanie z inicjatywy m.in. Komitetu serii pionierskich podręczników z zakresu ochrony przyrody i przyrodniczego środowiska człowieka.
- 1971** – wykonanie trzech opracowań zawierających analizę przepisów prawnych dotyczących ochrony przyrody i jej zasobów.
- 1972–1974** – powołanie czterech komisji problemowych: a) współpracy z zagranicą, b) do spraw koordynacji badań krajowych, c) prognoz i problemów przestrzennych, d) prawnej.
- 1974–1976** – realizacja zadania „Planowanie przestrzenne w ochronie krajobrazu” i opracowanie „Sieci obszarów chronionych w Polsce”.
- 1978** – rozwiązanie Komitetu uchwałą nr 3/78 z dnia 17.01.1978 Prezydium PAN. Jego zadania przejęła specjalna Komisja Ochrony Przyrody i jej Zasobów powołana w ramach Komitetu Naukowego „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium PAN.
- 1981** – reaktywowanie Komitetu Ochrony Przyrody przy Wydziale II Nauk Biologicznych PAN uchwałą nr 14/81 Prezydium PAN z dnia 9.07.1981 r. W rzeczywistości działalność rozpoczął jesienią 1982 r.
- 1982–1983** – powołanie w obrębie KOP trzech komisji problemowych: 1) badań naukowych i finansów, 2) dydaktyki i popularyzacji, 3) do spraw wydawnictw.
- 1983–1984** – zorganizowanie trzech wyjazdowych posiedzeń KOP (Grajewo, Kielce, Sobieszów), poświęconych zagrożeniom i problemom ochrony w polskich parkach narodowych.
- 1985** – uruchomienie własnej serii wydawniczej pierwszym zeszytem *Zagrożenia parków narodowych w Polsce*.

- 1985–1986** – przygotowania do III Kongresu Nauki Polskiej, obszerna ocena nauki o ochronie przyrody i program jej rozwoju do 2000 r.
- 1985–1986** – opracowanie i opublikowanie z inicjatywy Komitetu *Listy roślin wymierających i zagrożonych w Polsce*.
- 1985–1990** – prace nad kulturowymi podstawami ochrony przyrody, wydanie książki prof. J. Kolbuszewskiego *Ochrona przyrody a kultura*.
- 1987–1990** – rozwinięcie koncepcji aktywnej ochrony przyrody, wydanie tomu *Czynna ochrona zwierząt*.
- 1988** – zorganizowanie sesji w Gdańsku nt. problemów ochrony polskiego wybrzeża Bałtyku.
- 1991–1992** – zorganizowanie dwóch sesji poświęconych ochronie przyrody w dolinach małych i dużych rzek w Polsce (Wrocław). Wydanie zbioru prac poświęconych temu zagadnieniu.
- 1992–1997** – starania o wypracowanie – w porozumieniu z leśnikami – zasad ochrony przyrody na obszarach leśnych.
- 1994** – zorganizowanie ogólnopolskiej konferencji „Przyrodnicze aspekty melioracji wodnych” we Wrocławiu i wydanie zbioru prac na ten temat.
- 1994** – kompleksowe opracowanie oceny ochrony przyrody jako dyscypliny naukowej w Polsce.
- 1994–1998** – kampania o ochronę Puszczy Białowieskiej i powiększenie Białowieskiego Parku Narodowego.
- 1996** – zaprzestanie pełnienia funkcji Komitetu Narodowego ds. IUCN.
- 1998** – zorganizowanie sesji naukowej w Łodzi pt. „Naukowe i techniczne problemy ochrony przyrody”.

Załącznik 2

Wykaz tytułów serii wydawniczej KOP PAN

- 1985. K. Grodzińska, R. Olaczek (red.). *Zagrożenia parków narodowych w Polsce* [National parks in danger]. PWN, Warszawa, ss. 156.
- 1986. K. Zarzycki, W. Wojewoda (red.). *Lista roślin wymierających i zagrożonych w Polsce* [List of threatened plants in Poland]. PWN, Warszawa, ss. 128.

1988. R. Olaczek, K. Zarzycki (red.). *Problemy ochrony polskiej przyrody* [Problems of conservation in Poland]. PWN, Warszawa, ss. 113.
1990. J. Kolbuszewski. *Ochrona przyrody a kultura* [Conservation of nature and culture]. PWN, Warszawa, ss. 159.
1992. R. Olaczek, L. Tomiałojć (red.). *Czynna ochrona zwierząt* [An active protection of animals]. PWN, Warszawa, ss. 149.
1993. L. Tomiałojć (red.). *Ochrona przyrody i środowiska w dolinach nizinnych rzek Polski* [Nature and environment conservation in the lowland river valleys of Poland]. IOP PAN, Kraków, ss. 233.
1995. L. Tomiałojć (red.). *Ekologiczne aspekty melioracji wodnych* [Ecological aspects of land reclamation]. IOP PAN, Kraków, ss. 159.

SUMMARY

Forty years of the activity of the Commission of Nature Conservation of the Polish Academy of Sciences

This paper assembles the most important facts from the history of the Commission of Nature Conservation of the Polish Academy of Sciences (by 1999), focusing on the scope of its activities. On the basis of the available archival and current documents and opinions of the members of the Commission, the circumstances of its setting up, structure and organization of work were described and the list of the most important events was compiled in the chronological order (Annex 1).

The setting up in 1957 of the Scientific Commission of Nature and Natural Resources Conservation, with the seat in Kraków, was the continuation of activities on behalf of nature conservation, which had been being undertaken since the end of World War I by a small group of scientists – naturalists (professors: W. Szafer, Z. Czubiński, W. Goetel, S. Myczkowski and others). The Commission was established to create scientific principles of nature conservation but during the entire period of its existence, in addition to scientific activity, the widely understood conservation practice was of no less importance. Despite certain decisions imposed by order of superior authority, the topics and scale of activities undertaken by the Commission were decided mostly by its members and based on their experience and engagement.

Throughout the whole of 40 years of its history, the Commission was preoccupied with problems concerning protected areas (proposals of their designation, research, interference, management principles), public ecolo-

gical education and assessment of nature conservation as a scientific discipline, international cooperation, and it was engaged in editorial (since 1985) and wide consultative and intervention activities. Apart from these common directions of activity, one may point to certain differences in the scope of the Commission's interests during the 40 years of its history, dividing it into four periods:

1. In the first years of its existence (1957–1969) the activity of the Commission focused on scientific research in protected areas: the former scientific output concerning national parks and nature reserves was summarized, the overall map of protected areas was produced, and comprehensive ecological research was undertaken in selected model areas (nature reserves), which allowed to formulate general recommendations for management of protected areas. In that period also international cooperation was an important task, and particularly contacts with the International Union for Nature Conservation (IUCN). This cooperation became more loose in the following decades, though by 1996 the CNC had fulfilled the function of the National Commission for IUCN affairs.

2. In the 1970s the Commission dealt with, among others, problems from the border-line of nature conservation and environmental protection; for example, the principles were analyzed of the management of the so-called man's natural environment, the large-area program of nature and landscape conservation, incorporated the spatial planning, was drawn up. In addition, studies were continued in protected areas, including a number of national parks.

3. After the 4 years' break (1978–1981) when the Commission was suspended, it resumed its activity which in the 1980s was characterized by a variety of targets. Among others, the current bad state and needs of nature conservation were determined, threats to the nature were identified in national parks and on the Polish Baltic Coast, the model of active protection was designed (in addition to the dominating passive protection in Poland), the cultural foundations of nature conservation were stressed. Also editorial activity was initiated and wide consultative activity was continued.

4. In the 1990s, in the new political situation in the country and in connection with the dissemination of the concept of sustainable development, the Commission confronted nature conservation with some economical sectors. Accentuating the natural values of river valleys, it protested against the planned large-scale hydro-engineering investments. It criticized the previous warn-out methods used in drainage and particularly forest management, outlining new pro-nature methods. The Commission was involved in an ardent campaign to defense the Białowieża Forest and to enlarge the Białowieża National Park. In addition, in the 1990s the Commission carried out the assessment of nature conservation as a branch of science in Poland.

The most important data were listed on the organization of Commission's work. During the period 1957–1999 the CNC comprised from 16 to 47 members, and the function of a president was fulfilled by 6 persons. The successive seats of the Commission were in Kraków, Łódź and Wrocław. In the first two decades of its existence, the Commission was closely connected with the Research Center (present Institute) of Nature Conservation PAS in Kraków. By the end of 1980s, in addition to its main consultative function with reference to nature conservation as a branch of science, the Commission fulfilled also a coordination function, initiating and financing scientific research. In 1985 the Commission initiated its own publication series and by 1999 it published 7 fascicles of papers (Annex 2).

PIŚMIENNICTWO

Alexandrowicz Z. 1988. *Polskie badania naukowe w służbie ochrony przyrody (1980-1984)*. W: *Problemy ochrony polskiej przyrody* (red. Olaczek R., Zarzycki K.). PWN, Warszawa.

Bogdanowski J. i in. 1975. *Koncepcja systemu parków krajobrazowych Polski (w oparciu o optymalizację wykorzystania krajobrazowych zasobów kraju)*. Maszynopis, PROP, Warszawa.

Fabijanowski J. 1978. *Komitet Naukowy Ochrony Przyrody i Jej Zasobów PAN i kierunki jego działalności*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 34, 2: 11–22.

Gawłowska J. 1966. *Prace naukowe wykonywane w parkach narodowych i w rezerwach przyrody w Polsce*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 22, 2–3: 7–52.

Gawłowska J. 1972. *Zadania i cele Komitetu Ochrony Przyrody i Jej Zasobów PAN w nowej kadencji 1972–1974*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 28, 5–6: 52–54.

Gawłowska J. 1979. *Informacja dotycząca Komitetu Naukowego Ochrony Przyrody i Jej Zasobów PAN*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 35, 5: 37–38.

Gawłowska J., Głowaciński Z. 1983. *Komitet Ochrony Przyrody PAN*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 39, 5: 5–10.

Głowaciński Z. 1986. *Plenarne zebranie Komitetu Ochrony Przyrody PAN poświęcone sprawom utworzenia Mazurskiego Parku Narodowego*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 42, 4: 51–53.

Głowaciński Z. 1992. *Z działalności Komitetu Ochrony Przyrody PAN w kadencjach 1981–1983 i 1984–1987*. W: *Czynna ochrona zwierząt* (red. Olaczek R., Tomiałojć L.). PWN, Warszawa.

Grodzińska K., Olaczek R. (red.) 1985. *Zagrożenia parków narodowych w Polsce*. PWN, Warszawa.

Grzywacz A., Tomiałojć L. 1997. *Uchwała Komitetów Polskiej Akademii Nauk – Nauk Leśnych i Ochrony Przyrody – w sprawie przy-
szłości Puszczy Białowieskiej*. Przegl. Leśn., październik 1997: 21.

Kolbuszewski J. 1990. *Ochrona przyrody a kultura*. PWN, Warszawa.

Komitety... 1978. *Komitety naukowe w okresie 25-lecia Polskiej Akademii
Nauk*. T. I, Wyd. PAN, Warszawa.

Kozłowski 1973. *Program ochrony krajobrazu Polski i jego pierwsze
realizacje*. Ochr. Przyr. 38: 61–83.

Kulesza M. 1987. *Efektywność prawa i administracji w zakresie
ochrony przyrody i środowiska*. W: *Problemy ochrony polskiej przyrody*
(red. Olaczek R., Zarzycki K.). PWN, Warszawa.

Leńkowa A. 1961. *Kongres Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody
i Jej Zasobów w Polsce*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 17, 2: 3–18.

Ławryniewicz M. 1992. *Działalność Komitetu Ochrony Przyrody
PAN w latach 1987–1991*. W: *Czynna ochrona zwierząt* (red. Olaczek R.,
Tomiałojć L.). PWN, Warszawa.

Malisz B. (red.) 1994. *Ekspertyza na temat dalszych losów budowy
zespołu zbiorników Czorsztyn–Niedzica–Śromowce Wyżne*. PAN, Wyd. VII
Nauk o Ziemi i Nauk Górniczych, Warszawa.

Medwecka-Kornaś A. (red.) 1968, 1970. *Doliny potoków Jaszczce
i Jamne w Gorcach. Studium przyrody, zagospodarowania i ochrony tere-
nów górskich*. Cz. I i II. Studia Naturae A, 2 i 3.

Michajłow W., Zabierowski K. (red.) 1978. *Ochrona i kształ-
towanie środowiska przyrodniczego*. T. I–II, PWN, Warszawa–Kraków.

Olaczek R. 1985. *Problematyka „człowiek–środowisko” w pracach
Komitetu Botaniki i Komitetu Ochrony Przyrody*. Nauka Polska 33, 1/2:
213–223.

Olaczek R. 1988. *Konserwatorska ochrona przyrody w Polsce –
osiągnięcia, rozczarowania, oczekiwania*. W: *Problemy ochrony polskiej
przyrody* (red. Olaczek R., Zarzycki K.). PWN, Warszawa.

Olaczek R., Zarzycki K. 1985. *Program rozwoju do roku 2000
nauki o ochronie przyrody*. Kosmos 34, 3: 473–484.

Olaczek R., Tomiałojć L. (red.) 1992. *Czynna ochrona zwierząt*.
PWN, Warszawa.

Oświadczenie... 1994. *Oświadczenie Komitetu Ochrony Przyrody PAN
w sprawie edukacji ekologicznej* (Tomiałojć L., Wuczyński A.),
1.02.1994. Maszynopis. Archiwum KOP PAN, Kraków.

Powstanie... 1949. *Powstanie i organizacja Komitetu Ochrony Przyrody
Polskiej Akademii Umiejętności*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 11/12: 31–34.

Program... 1976. *Program sieci obszarów chronionych w Polsce – syn-
teza*. Maszynopis, Kom. Ochr. Przyr. i Jej Zasobów PAN.

Sprawozdanie... 1957. *Sprawozdanie z pierwszego posiedzenia Kom-
itetu Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk*. Maszynopis, Archiwum
PAN, Kraków.

Sprawozdanie... 1998. *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1997*. Warszawa.

Stanowisko... 1961. *Stanowisko Komitetu Ochrony Przyrody i Jej Zasobów Polskiej Akademii Nauk w aktualnych sprawach dotyczących organizacji pracy i zadań w tej dziedzinie* (za Komitet: Kulczyńska W., Szafer W.). Tekst powielony – 80 egz. Archiwum PAN, Kraków.

Szafer 1958. *Kierunki rozwoju ochrony przyrody w Polsce*. Nauka Polska 6, 2 (22): 14–60.

Szafer W., Michajłow W. (red.) 1973. *Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka*. PWN, Warszawa.

Szczęsny T. 1959. *Kongres Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i Jej Zasobów w Atenach*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 15, 5: 3–14.

Tomiałojć L. (red.) 1993. *Ochrona przyrody i środowiska w dolinach nizinnych rzek Polski*. IOP PAN, Kraków.

Tomiałojć L. (red.) 1995. *Ekologiczne aspekty melioracji wodnych*. IOP PAN, Kraków.

Tomiałojć L., Przybylski T. 1995. *Ochrona przyrody w Polsce – ocena dyscypliny naukowej*. W: *Nauka w Polsce w ocenie komitetów naukowych PAN*. T. II, Warszawa.

Tomiałojć L. 1996. *A campaign to enlarge the Białowieża National Park, Poland*. Raport przygot. na zamówienie IUCN i przekazany w liście z dn. 30 I 1996, następnie opublikowany w wersji skróconej w IUCN Newsletter (5/18/1996).

Tomiałojć L. 1997. *W czym tkwi sedno sporu naszego leśnictwa z ochroną przyrody?* *Przegl. Leśn.*, luty 1997: 4–6.

Wuczyński A. 2000. *Działalność Komitetu Ochrony Przyrody PAN w latach 1991–1999*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 56, 1: 102–116.

Zarzycki K., Wojewoda W. (red.) 1986. *Lista roślin wymierających i zagrożonych w Polsce*. KOP PAN i Inst. Bot. PAN, PWN, Warszawa.